

คุณค่าอัตลักษณ์ของผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมืองของจังหวัดชัยภูมิ

Value of Cultural Identity of Local Mud Mee Silk in Chaiyaphum Province

ประภาศรี ถนอมธรรม¹

Praphasri Thanomtham

¹คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ

Faculty of Business Administration, Chaiyaphum Rajabhat University

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาคุณค่าอัตลักษณ์ และเพื่อเป็นข้อเสนอแนะแนวทางในการสืบสานภูมิปัญญาการทอผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมือง กลุ่มเป้าหมายคือ กลุ่มผู้ผลิตผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมืองในเขตจังหวัดชัยภูมิ และผู้รู้หรือปราชญ์ด้านการทอผ้าไหม โดยการเลือกแบบเจาะจง เครื่องมือที่ใช้คือ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In depth interviews) และแบบสนทนากลุ่มย่อย (Small focus group discussion) การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา ผลการวิจัยด้านการศึกษาค่าอัตลักษณ์ พบว่า

1. ภูมิปัญญาการทอผ้าไหมมัดหมี่ลายอัตลักษณ์เกิดจาก คติความเชื่อ ค่านิยม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ตลอดจนวัสดุ เครื่องมือและอุปกรณ์ที่ใช้ในการทอผ้าไหมมัดหมี่ ถูกกลั่นกรองออกมาเป็น ภูมิปัญญาในด้านการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม การสาวไหม วิธีการลอกลาย วิธีการมัดลาย วิธีการมัด ย้อม และวิธีการทอผ้าไหมมัดหมี่ พบว่าลายผ้าไหมที่เป็นลายอัตลักษณ์เกิดจากการนำลายขอนารี และลายหมี่คันไปประยุกต์ผสมผสานกับลายอื่น และลายผ้าไหมที่เป็นลายอัตลักษณ์ของจังหวัด ชัยภูมิมี 17 ลาย คือ 1) ลายขอนารี 2) ลายหมี่คันขอนารี 3) ลายหมี่คันขอน้อย 4) ลายหมี่คันหมี่ข้อ 5) ลายโคมห้า 6) ลายโคมเจ็ด 7) ลายโคมเก้า 8) ลายขอการบิน 9) ลายขอสลับ 10) ลายตะขอ 11) ลาย หมี่คันกระเบื้อง 12) ลายขาเป็ย 13) ลายขอแฉ่ง 14) ลายด่างแห 15) ลายแมงมุม 16) ลายฟองน้ำ 17) ลายขอนิยม ด้านการย้อมสีใช้วัตถุดิบจากธรรมชาติส่วนใหญ่ เช่น สีเหลืองจากดินเข สีแดงจาก ครั่ง เป็นต้น ด้านวิธีการทอส่วนใหญ่ทอด้วยมือโดยใช้กระตุก ใช้เส้นไหมบ้านเลี้ยงเองและเส้น

ไหมที่ซื้อจากหมู่บ้านใกล้เคียง การทอของกลุ่มมีลักษณะการทอที่สม่ำเสมอ ประโยชน์ของผ้าทอลายอัตลักษณ์นอกจากจะเป็นเครื่องนุ่งห่มที่สวยงามเป็นเอกลักษณ์แล้วยังมีความภูมิใจที่ได้รับการภูมิปัญญาการทอผ้าไหมมัดหมี่ลายอัตลักษณ์ที่สืบทอดมาตั้งแต่รุ่นปู่ ย่า ตา ยาย 2. ด้านข้อเสนอแนะในการสืบสานภูมิปัญญาการทอผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมือง ควรนำองค์ความรู้ภูมิปัญญาการทอผ้าไหมมัดหมี่ลายอัตลักษณ์จัดทำเป็นคลังข้อมูลเพื่อทำการเผยแพร่ และพัฒนาเป็นหลักสูตรในการเรียนรู้ รวมทั้งการพัฒนาเป็นศูนย์สาธิตการเรียนรู้ และจำหน่ายผลิตภัณฑ์

คำสำคัญ: คุณค่า, อัตลักษณ์, ภูมิปัญญาท้องถิ่น, ผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมือง

Abstract

This research aims to study the identity of Mud Mee Silk, and as a suggestion to promote the traditional weaving of Mud Mee Silk. Target group was Mud Mee Silk manufacturer, and experts of silk weaving, by purposive sampling. The tools used were in-depth interviews and small focus group discussion. Data analysis was used by analytical descriptive methods. Research results on identity value of Mud Mee Silk, found that 1. The wisdom of weaving was based on beliefs, values, traditions, materials, tools and equipment used in weaving. It was scrutinized as wisdom in the field of mulberry farming for to tying dye and weaving methods of Mud Mee Silk. The silk pattern is the identity pattern by bring the Kaonaree pattern and the Meikhan pattern is applied to blend with other patterns. There were 17 identity patterns ; such as 1) Mei Khonaree, 2) Meikhan Khonaree, 3) Meikhan Khonoi, 4) Meikhan Meekho, 5) Khomha, 6) Khomjett, 7) Khomkhao, 8) Khokarnbin, 9) Khoslab, 10) Takho, 11) Meekhan Krabeung, 12) Khapia, 13) Khongann, 14) Danghea, 15) Mangmom, 16) Fongnum, and 17) Khoniyom. The dyeing process uses most of the natural raw materials such as yellow from Tonkhe tree, and red from shellac. The methods of woven are made mostly by hand using silk produce from own house and buy from neighboring villages. The target group is consistently woven. In addition to being unique apparel, they are

proud to preserve the weaving traditions that have been inherited from the ancestors. 2. Mud Mee native of Chaiyaphum province should be introduced knowledge of wisdom, weaving identity, develop as a learning course, and selling product.

Keywords: value, cultural identity, local wisdom, local Mud Mee silk

บทนำ

คนไทยมีชื่อเสียงว่าเป็นชาติซึ่งทอผ้าไหม และผ้าฝ้ายมานานนับศตวรรษ ผ้าทอมือยังมีความผูกพันและเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมทางศาสนา และวิถีชีวิตของคนไทยจนเป็นมรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งกลั่นกรองจากปรากฏการณ์รอบตัว การทอ การเตรียมเส้นใยและการย้อมสี หรือแม้แต่การวางลายผ้าทอแบบดั้งเดิม ผ้าทอยังเป็นผลงานทางด้านศิลปะที่บ่งบอกถึงประเพณีวัฒนธรรมของกลุ่มชนในสังคมนั้นๆ ความงามในลวดลาย ความประณีตของฝีมือ แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมในการทอผ้า จนกลายเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น บ่งบอกถึงวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น ในส่วนของการทอผ้าในประเทศไทยมีแพร่หลายอยู่ทั่วทุกภาคของประเทศ และในแต่ละภาคก็มีวิธีการและลักษณะเฉพาะถิ่นที่สืบทอดกันมาตั้งแต่โบราณที่แตกต่างกันไปและการทอผ้าพื้นเมืองมีอยู่ตามกลุ่มชนต่างๆ ของไทยโดยเฉพาะในบริเวณภาคอีสานซึ่งมีเทคนิคการผลิตผ้าหลายวิธีด้วยกันคือ ทอ ยก จก มัดหมี่ ผ้าทอพื้นเมืองที่ทอด้วยมือและเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละท้องถิ่น ซึ่งเอกลักษณ์ของผ้าทอเหล่านั้น เกิดจากความชำนาญของช่างทอ นับเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ตกทอดมาถึงปัจจุบัน เช่น ลาวเวียงจันทน์ ชาวลาวพวน นอกจากเชื้อสายลาวดังกล่าวแล้ว ยังพบว่ามีคนกลุ่มเชื้อสายอื่นๆ อีก ที่มีความสามารถในการทอผ้าที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ อาทิ เช่น กลุ่มเชื้อสายญไท และกลุ่มชนเชื้อสายเขมรซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในอีสานตอนใต้ ที่ถนัดทอผ้าไหมมัดหมี่มากกว่าอย่างอื่น ส่วนชาวกระโซ้ ที่นิยมทอผ้าฝ้ายมากกว่าทอผ้าไหม การทอผ้าและการคิดประดิษฐ์ลวดลายลงบนผ้านั้นอาจมีรูปแบบแตกต่างกันออกไป ซึ่งขึ้นอยู่กับความนิยม ความเชื่อ วัตถุดิบ รวมทั้งธรรมเนียมประเพณีและความเปลี่ยนแปลงทางสังคมของแต่ละท้องถิ่น (Research Team of Sisaket Rajabhat University, 2011 : 1-2)

ประเทศไทยเป็นศูนย์รวมของเผ่าไทยมีความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรมและได้มีการหลอมรวมเป็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมในภาพรวมของชาติอย่างกลมกลืนพร้อมๆ กับการยอมรับความเป็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่โดดเด่นของแต่ละภูมิภาค ทั้งภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้ ในแต่ละภูมิภาคยังมีความแตกต่างหลากหลายและยังคงรักษาอัตลักษณ์ของแต่ละภูมิภาคแต่ละท้องถิ่นไว้อย่างต่อเนื่อง ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นได้รับการส่งเสริมสืบทอด และพัฒนามาเป็นเวลายาวนานพร้อมๆ กับการตั้งถิ่นฐานรกรากของเผ่าไทยซึ่งปรากฏให้เห็นได้ในรูปของมรดกทางวัฒนธรรม ทั้งที่เป็นจิตวิญญาณและผลงานที่สามารถมองเห็นได้และส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาที่เป็นรูปธรรมเหล่านั้นคือ ศิลปะและวัฒนธรรมของแต่ละภูมิภาคของประเทศไทย ซึ่งปรากฏอยู่ในรูปของผลิตภัณฑ์ทางศิลปหัตถกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อและวิถีความเป็นอยู่ของคนในแต่ละท้องถิ่น ทั้งที่เป็นเครื่องนุ่งห่มที่เป็นสิ่งทอ เครื่องใช้ที่เป็นเครื่องปั้นดินเผา เครื่องใช้ที่เป็นโลหะทั้งเครื่องเงิน เครื่องทอง เครื่องทองลงหิน เครื่องเงิน เครื่องใช้ที่เป็นไม้ เช่น เครื่องแกะสลักและเครื่องจักสาน รวมทั้งผลิตภัณฑ์อื่นๆ ของท้องถิ่นที่กระจายอยู่ในทุกภูมิภาคของประเทศไทย โดยที่ศิลปหัตถกรรมเหล่านั้น ได้ส่งมอบคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรมความเป็นท้องถิ่นและความเป็นชาติไทยไว้พร้อมที่จะได้รับการสืบทอดและปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์และสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมต่างๆ ทั้งเศรษฐกิจ สังคม การศึกษาและวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไป (Chantachon et al, 2009 : 1-2)

การทอผ้าไหมมัดหมี่ของคนไทยนับเป็นภูมิปัญญาที่ถูกถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ โดยผ่านกระบวนการพัฒนามาอย่างต่อเนื่อง ผสมผสานกับการถ่ายทอดภูมิปัญญาที่มีคุณค่าเหล่านี้จากรุ่นสู่รุ่นให้แก่ลูกหลานจนมาถึงปัจจุบัน นับเป็นภูมิปัญญาที่เกิดจากวิถีการดำเนินชีวิตทางเกษตรกรรมของคนไทยมาแต่อดีต เช่น การปลูกหม่อนเลี้ยงไหม การปลูกฝ้าย การทอผ้า การทำนา เป็นการดำเนินวิถีชีวิตที่ต้องใช้ปัจจัยสี่ในการดำรงชีพ ภูมิปัญญาการทอผ้าไหมได้เป็นเพียงเครื่องนุ่งห่มของคนไทย แต่เป็นการสืบทอดภูมิปัญญาจากบรรพบุรุษ ที่พัฒนามาจนถึงปัจจุบัน และกลายเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น สร้างรายได้ให้แก่ชุมชนในท้องถิ่นต่างๆ อาทิ เช่น ผ้าแพรวา ของจังหวัดกาฬสินธุ์ ผ้ากบบัว ของจังหวัดอุบลราชธานี เป็นต้น (Thanomtham, 2014) การทอผ้าไหมมัดหมี่

ของจังหวัดชัยภูมิ มีประวัติศาสตร์การทอผ้าไหมมายาวนานกว่า 200 ปี นับเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน โดยจังหวัดชัยภูมิมีประวัติการทอผ้ามายาวนานพร้อมๆ กับการก่อตั้งเมืองชัยภูมิ ภูริยาของท่านเจ้าเมืองของจังหวัดชัยภูมิ คือแม่บุญมีภริยาของเจ้าพระยาภักดีชุมพลหรือที่ชาวจังหวัดชัยภูมิเรียกท่านว่าเจ้าพ่อพญาแลได้นำภูมิปัญญาการทอผ้ามาจากกรุงเวียงจันทน์มาสอนให้ชาวบ้านทอผ้าไหม (Pipattvatchara, 2003) การทอผ้าไหมมัดหมี่ของจังหวัดชัยภูมิ นั้นเริ่มแรกมีการทอผ้าไหมเพื่อใช้ในชีวิตประจำวัน ลวดลายที่ปรากฏบนผืนผ้านั้นได้อาศัยแนวความคิดที่ได้จากการดำรงชีวิตประจำวัน โดยมีแรงบันดาลใจมาจากการนำธรรมชาติรอบตัวมาประยุกต์ใช้ในการออกแบบลวดลายผ้าไหมมัดหมี่ อาทิเช่นลาย “หมี่คันxonาริ” ซึ่งเป็นลายที่เป็นเอกลักษณ์ลายหนึ่งของจังหวัดชัยภูมิ โดยลายxonาริได้แนวความคิดจากตะขอไม้ไผ่ของชาวนา แล้วนำมาประยุกต์กับลายดั้งเดิมของแม่บุญมี คือ ลายหมี่คัน รวมเป็นลายหมี่คันxonาริ เดิมทีเรียกว่าขอกระหรี “หมี่คันxonาริ” เป็นลายโบราณที่มีมาตั้งแต่ 200 กว่าปีเป็นการนำลายมา 2 ลาย มาประยุกต์ใส่ร่วมกัน คือ ลายหมี่คันเป็นลายโบราณที่แม่บุญมีได้คิดสร้างสรรค์ประดิษฐ์ขึ้นมาและถูกถ่ายทอดมาสู่ลูกสู่หลานจนถึงปัจจุบันนับเป็นลายเอกลักษณ์ดั้งเดิมของจังหวัดชัยภูมิ ส่วนอีกลายคือลายxonาริ เดิมชาวบ้านเรียกว่าขอกระหรี ซึ่งจินตนาการมาจากตะขอที่คนโบราณใช้ตักน้ำ (ใช้เกี่ยวกับตะกร้าในการตักน้ำเป็นรูปคล้ายตัวอักษรเอส ของภาษาอังกฤษ) เปลี่ยนชื่อมาเป็นxonาริ สืบเนื่องจากในปี พ.ศ. 2511 สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ได้โดยเสด็จพระราชดำเนินมาที่จังหวัดชัยภูมิและมีกลุ่มทอผ้าไหมได้นำผ้าทอลายขอกระหรีไปทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ท่านทรงมีพระราชเสาวนีย์ว่า “ชื่อลายอะไร” ชาวบ้านตอบว่าลาย “ขอกระหรี” ท่านทรงรับสั่งว่า “ชื่อไม่เพราะ” เลยพระราชทานชื่อให้ใหม่ว่า “xonาริ” หลังจากนั้นกรมพัฒนาชุมชนและกรมหม่อนไหม ได้จัดและคัดเลือกให้ลายหมี่คันxonาริ เป็นผ้าลายเอกลักษณ์ของจังหวัดชัยภูมิ ในปี 2553 (Thanomtham, 2018)

การทอผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมืองของจังหวัดชัยภูมิ กลุ่มผู้ทอผ้าในเขตอำเภอเมือง และอำเภอใกล้เคียงเป็นผู้สูงอายุ มีอายุเฉลี่ยประมาณ 50 ปีขึ้นไป ซึ่งการทอผ้ามัดหมี่ของกลุ่มแม่บ้านและผู้สูงอายุนี้มักรวมตัวกันเป็นกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ทำการทอผ้าไหมเพื่อเป็นอาชีพรอง หรืออาชีพเสริมจากอาชีพหลักคือการปลูกข้าว ทำการทอผ้าหลังฤดูการเก็บเกี่ยว หรือเว้นว่างจากการทำนา

การทอผ้าไหมมัดหมี่ได้รับการถ่ายทอดมาจาก พ่อ แม่ หรือญาติผู้ใหญ่ สืบต่อกันมาหลายชั่วอายุคน ซึ่งพบว่ากลุ่มคนเหล่านี้คือ กลุ่มคนที่ขาดโอกาสการศึกษาครั้งในวัยหนุ่มสาว จึงได้หันมายึดอาชีพ การทอผ้าเป็นอาชีพรอง และเห็นว่าการทอผ้าเป็นอาชีพที่ไม่มีเกียรติ จึงละเลยหรือไม่อยากให้ ลูกหลานมาสืบสานการทอผ้าไหมมัดหมี่ จึงไม่ได้มีการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาการทอผ้าไหม มัดหมี่ให้แก่ลูกหลาน (Thanomtham, 2014) ประกอบกับการทอผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมืองต้องใช้เวลา ในการเรียนรู้และการลงมือปฏิบัติอย่างตั้งใจและต่อเนื่องจึงจะได้ผ้าไหมมัดหมี่ที่มีคุณภาพดีและ สวยงาม

ปัญหาดังกล่าวอาจส่งผลให้กลุ่มผู้ทอผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมืองของจังหวัดชัยภูมิ อาจละเลย ต่อการสืบสานการทอผ้าไหมมัดหมี่ลายอัตลักษณ์ของจังหวัดชัยภูมิ ที่มีการสืบทอดมาแต่บรรพบุรุษ การสืบสานวัฒนธรรมและภูมิปัญญาการทอผ้าไหมมัดหมี่ของจังหวัดชัยภูมิ มรดกอันล้ำค่าของ จังหวัดชัยภูมิที่สืบทอดจากบรรพบุรุษสู่ลูกหลานก็อาจจะสูญหายไปหากขาดการอนุรักษ์และ พัฒนาอย่างต่อเนื่อง ความสำคัญของปัญหาดังที่ได้กล่าวมาข้างต้น พบว่าทุนมนุษย์ซึ่งคือทุนทาง วัฒนธรรม ภูมิปัญญาการทอผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมืองนั้นมีที่มาอย่างไร สามารถอนุรักษ์และสืบสาน ศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาการทอผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมืองลายที่บ่งบอกถึงอัตลักษณ์ของจังหวัดชัยภูมิ จะยั่งยืนได้นั้น จะต้องอาศัยกระบวนการหรือวิธีการอย่างไร จากปัญหาดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงได้ ตั้งคำถามว่าอัตลักษณ์ของผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมืองของจังหวัดชัยภูมิเป็นอย่างไร และมีวิธีการสืบสาน ภูมิปัญญาการทอผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมืองของจังหวัดชัยภูมิได้อย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาคุณค่าอัตลักษณ์ของผ้าไหมมัดหมี่ของจังหวัดชัยภูมิ
2. เพื่อศึกษาข้อเสนอแนะแนวทางในการสืบสานภูมิปัญญาการทอผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมือง ของจังหวัดชัยภูมิ

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เพื่อหาแนวทางในการศึกษาคุณค่าอัตลักษณ์ของผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมืองในจังหวัดชัยภูมิ มีวิธีดำเนินการวิจัยไว้ดังนี้

1. กลุ่มเป้าหมาย

กลุ่มเป้าหมาย คือ กลุ่มเกษตรกรที่ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม กลุ่มผู้ผลิตผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมืองในเขตจังหวัดชัยภูมิ และผู้รู้หรือปราชญ์ด้านการทอผ้าไหม ที่เลือกแบบเจาะจง (Purposive sampling) โดยแบ่งกลุ่มเป้าหมายออกเป็น 3 กลุ่มดังนี้

1.1 กลุ่มปลูกหม่อนเลี้ยงไหม และสาวไหมในเขตจังหวัดชัยภูมิ ในเขตอำเภอเมืองชัยภูมิ และอำเภอหนองบัวแดง ที่มีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม และสาวไหม จำนวน 3 กลุ่ม กลุ่มสตรีทอผ้าไหมบ้านเสี้ยวน้อย กลุ่มสตรีทอผ้าไหมบ้านไทรงาม และกลุ่มทอผ้าไหมศูนย์ศิลปาชีพทุ่งกะมัง

1.2 กลุ่มผู้ผลิตผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมืองในเขตจังหวัดชัยภูมิ ในเขตอำเภอเมืองชัยภูมิ อำเภอบ้านเขว้า อำเภอจัตุรัส และอำเภอหนองบัวแดง จังหวัดชัยภูมิ จำนวน 6 กลุ่ม ได้แก่ 1) กลุ่มสตรีทอผ้าไหมบ้านไทรงาม 2) กลุ่มทอผ้าไหมศูนย์ศิลปาชีพทุ่งกะมัง 3) กลุ่มสตรีสหกรณ์บ้านเขว้าวัฒนา 4) กลุ่มสตรีทอผ้าไหมบ้านนาวัง หมู่ที่ 10 5) กลุ่มเครือข่ายทอผ้าตำบลส้มป่อย 6) กลุ่มสตรีทอผ้าไหมบ้านเสี้ยวน้อย

1.3 ผู้รู้หรือปราชญ์ด้านการทอผ้าไหม ได้แก่ 1) จากหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้อง จำนวน 1 ท่านคือ ผู้อำนวยการศูนย์หม่อนไหมเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ(ชัยภูมิ) (ผอ. ธีระนันท์ พิจารโหติ) 2) ปราชญ์หรือผู้เชี่ยวชาญด้านการทอผ้าไหม จากชุมชนจำนวน 7 ท่าน (1.นางสมหมาย ชูสกุล 2.นางกิมหลั่น แรงโนนแดง 3.นางบัวเรือน งามสมบัติ 4.นางนวลจันทร์ ครองสุข และ 5.นางบุญโฮม งามสมบัติ 6.นางวิไล บุญดี 7. นางสาวบัวใจ เดิมศิลป์) 3) นักวิชาการในมหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิที่เชี่ยวชาญด้านผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมือง 1 ท่าน (ดร.เดือนเพ็ญพร ชัยภักดี) รวมทั้งหมดจำนวน 9 ท่าน

2. เนื้อหา

2.1 การศึกษาคุณค่าอัตลักษณ์ของผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมืองของจังหวัดชัยภูมิ

2.2 ภูมิปัญญาการทอผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมืองของจังหวัดชัยภูมิ

3. การสร้างและหาคุณภาพเครื่องมือวิจัย

3.1 ศึกษาเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาอัตลักษณ์ ของ ผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมืองในจังหวัดชัยภูมิ

3.2 ศึกษาถึงสภาพบริบททั่วไป ภูมิปัญญาการทอผ้าไหมมัดหมี่ลายอัตลักษณ์ของจังหวัด ชัยภูมิ รวมทั้งคติความเชื่อ ค่านิยม ขนบธรรมเนียมประเพณี วัสดุและอุปกรณ์ในการผลิต วิธี การผลิต เป็นต้น

3.3 ศึกษาแนวทางในการพัฒนาเป็นศูนย์สาธิต เรียนรู้ และจำหน่ายผลิตภัณฑ์

3.4 การระดมความคิดเพื่อสร้างแบบสัมภาษณ์ และแบบการสนทนากลุ่มย่อย ตั้งคำถาม ในการสัมภาษณ์ ประเด็นการสนทนากลุ่มย่อย เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล

3.5 จัดทำแบบสัมภาษณ์ และแบบสนทนากลุ่มย่อย เพื่อใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลของ กลุ่มเป้าหมายโดยมีขั้นตอนในการจัดทำแบบสัมภาษณ์ และแบบสนทนากลุ่มย่อย ดังนี้

3.5.1 ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องเพื่อนำมาสร้างแบบสัมภาษณ์ และประเด็นการสนทนา กลุ่มย่อย จากบทความและเอกสารที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาการทอผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมือง

3.5.2 ผู้เชี่ยวชาญด้านการผลิตผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมือง และ ผู้ทรงคุณวุฒิจากมหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ ตรวจสอบแบบสัมภาษณ์ และแบบสนทนากลุ่มย่อย เพื่อให้คำถามที่ตั้งสอดคล้องและตรงตามวัตถุประสงค์ของงานวิจัย

3.5.3 ปรับแบบสัมภาษณ์และแบบสนทนากลุ่มย่อยตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญ เพื่อให้เป็นแบบสัมภาษณ์และแบบสนทนากลุ่มย่อย ที่สามารถเก็บข้อมูล ได้ตามวัตถุประสงค์ของ งานวิจัย

4. การเก็บรวมข้อมูล

4.1 เก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิ (Primary data) โดยการรวบรวมองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องใน การผลิตผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมืองของจังหวัดชัยภูมิ ด้านคติความเชื่อ ค่านิยม ประเพณี วัสดุและ อุปกรณ์ในการผลิต รวมทั้งวิธีการผลิตผ้าไหมมัดหมี่ลายอัตลักษณ์ของกลุ่มผู้ผลิตผ้าไหมมัดหมี่ พื้นเมืองในจังหวัดชัยภูมิ

4.2 เก็บข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary data) ที่เกี่ยวกับการศึกษาอัตลักษณ์ โดยการรวบรวมเอกสารวิชาการต่างๆ เช่น หนังสือ รายงานการวิจัย วารสาร บทความ และแหล่งข้อมูลทางอินเทอร์เน็ต

5. ขั้นตอนในการดำเนินการวิจัย มีขั้นตอนในการดำเนินงานวิจัยดังต่อไปนี้

5.1 การเก็บข้อมูลปฐมภูมิ ที่ได้จากการสัมภาษณ์ส่วนบุคคลได้แก่ การสัมภาษณ์ประธานกลุ่มเป้าหมายและสมาชิกของทั้ง 6 กลุ่ม จำนวน 12 คน การสนทนากลุ่มย่อยจาก 6 กลุ่ม จำนวน 12 คน โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับบริบทการผลิตผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมืองของจังหวัดชัยภูมิ และการศึกษาอัตลักษณ์ในการผลิตผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมืองของจังหวัดชัยภูมิ

5.2 การเก็บรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิเกี่ยวกับบริบทการผลิตผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมืองของจังหวัดชัยภูมิ อัตลักษณ์ของผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมืองของจังหวัดชัยภูมิ โดยการรวบรวมเอกสารวิชาการต่างๆ เช่น หนังสือ รายงานการวิจัย วารสาร บทความ และแหล่งข้อมูลทางอินเทอร์เน็ต รวมทั้งรูปแบบของการวางแผนการดำเนินการวิจัย เพื่อนำเสนอภาพรวมทั่วไป

5.3 ศึกษาคุณค่าอัตลักษณ์ของผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมืองของจังหวัดชัยภูมิ รวมทั้งการสัมภาษณ์ประธานกลุ่มเพื่อรวบรวมและเพื่อค้นหาองค์ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการผลิตผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมืองของจังหวัดชัยภูมิ เพื่อรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อการผลิตผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมืองของจังหวัดชัยภูมิ อาทิ คตินิยม คติความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นต้น

5.4 การสนทนากลุ่มย่อยเพื่อค้นหาคุณค่าอัตลักษณ์ของผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมืองของจังหวัดชัยภูมิ โดยการเชิญกลุ่มเป้าหมายทั้ง 6 กลุ่ม จำนวน 12 คน และปราชญ์ผู้รู้ จำนวน 9 คน

5.5 สัมภาษณ์และสนทนากลุ่มย่อยกับกลุ่มเป้าหมาย เพื่อนำผลที่ได้จากการสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่มย่อย มาจัดรวบรวมองค์ความรู้ในการผลิตผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมืองของจังหวัดชัยภูมิ

5.6 การจัดเวทีประชุมเพื่อสรุปผลของการศึกษาอัตลักษณ์ของผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมืองของจังหวัดชัยภูมิ

5.7 การสนทนากลุ่มย่อยเพื่อค้นหาแนวทางในการสืบสานภูมิปัญญาการทอผ้าไหมมัดหมี่ลายอัตลักษณ์ของจังหวัดชัยภูมิ โดยมีแนวคิดดังต่อไปนี้

5.7.1 จัดเป็นศูนย์สาธิตการผลิตผ้าไหมมัดหมี่ลายอัตลักษณ์ของจังหวัดชัยภูมิ ศูนย์แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และศูนย์จำหน่ายผ้าไหมมัดหมี่ลายอัตลักษณ์และผลิตภัณฑ์จากผ้าไหมมัดหมี่ลายอัตลักษณ์ของจังหวัดชัยภูมิ

5.7.2 จัดทำเรื่องราวประวัติความเป็นมาของผ้าลายอัตลักษณ์ เพื่อให้เกิดความตระหนักในคุณค่าของผ้าลายอัตลักษณ์

5.8 การถอดองค์ความรู้จากภูมิปัญญาทอผ้าพื้นเมืองของจังหวัดชัยภูมิเพื่อจัดทำคลังข้อมูลและนำไปพัฒนาเป็นหลักสูตรสถานศึกษาและเป็นการอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาด้านผ้าทอพื้นเมืองของจังหวัดชัยภูมิ

5.9 จัดทำสื่อที่แสดงถึงคุณค่าอัตลักษณ์ของผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมืองของจังหวัดชัยภูมิ

5.10 การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา

5.11 การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ผลการดำเนินการวิจัยที่ได้รับสู่สาธารณะชน

6. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

6.1 การสัมภาษณ์เชิงลึก (In depth interview)

6.2 การสนทนากลุ่มย่อย (Small focus group)

ผลการวิจัย

1. ภูมิปัญญาการทอผ้าไหมมัดหมี่ลายอัตลักษณ์ของผ้าไหมมัดหมี่ของจังหวัดชัยภูมิ เกิดจากคติความเชื่อ ค่านิยม ขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนวัสดุ เครื่องมือและอุปกรณ์ที่ใช้ในการทอผ้าไหมมัดหมี่ วิธีการลอกลาย วิธีการมัดลาย วิธีการมัดข้อม วิธีการทอผ้าไหมมัดหมี่ ถูกกลั่นกรองออกมาเป็นภูมิปัญญาในด้านการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม การสาวไหม วิธีการลอกลาย วิธีการมัดลาย วิธีการมัดข้อม และวิธีการทอผ้าไหมมัดหมี่ พบว่าลายผ้าไหมที่เป็นลายอัตลักษณ์เกิดจากการนำลายขอนารีและลายหมี่คั่นไปประยุกต์ผสมผสานกับลายอื่น และลายผ้าไหมที่เป็นลายอัตลักษณ์ของจังหวัดชัยภูมิมี 17 ลาย คือ 1) ลายขอนารี 2) ลายหมี่คั่นขอนารี 3) ลายหมี่คั่นขอน้อย 4) ลายหมี่คั่นหมี่ข้อ 5) ลายโคมหัว 6) ลายโคมเจ็ด 7) ลายโคมเก้า 8) ลายขอการบิน 9) ลายขอสลับ 10) ลายตะขอ 11) ลายหมี่คั่นกระเบื้อง 12) ลายขาเป๋ 13) ลายขอแฉ่ง 14) ลายค้างเห 15) ลายแมงมุม

16) ลายฟองน้ำ 17) ลายxonนิยม สำหรับลายหมี่คันxonนารี มีเทคนิคการทอเป็นเอกลักษณ์แตกต่างจากของจังหวัดอื่นคือ เป็นการนำเอาลายสองลายมาทอบนพื้นเดียวกัน และเทคนิคการทอที่แตกต่างจากจังหวัดอื่นคือการสอดหางกระรอก โดยการทอ 4 เส้นแล้วสอดครึ่งหนึ่งและทำสลับไปเรื่อยๆ และการทำเส้นยืน 4 เส้นแล้วสอดหางกระรอก 4 จึงจะได้ลายตะขอที่คมชัดสวยงามเหมือนผ้าสามมิติ ด้านการย้อมสีใช้วัตถุดิบจากธรรมชาติเช่น สีเหลืองจากต้นเข สีแดงจากครั่ง สีเขียวตองอ่อนจากเปลือกเพกา สีดำจากผลมะเกลือ สีชมพูจากมะพร้าวอ่อนและเปลือกจี่วป่า และจากครั่ง สีน้ำตาลแก่จากจากเปลือกต้นอะหรง และสีเขียวจาก ใบสบู่เลือด ใบหูกวาง เปลือกเพกาและลิ้นฟ้า เป็นต้น วิธีการทอส่วนใหญ่ทอด้วยมือโดยใช้กี่กะตุก ใช้เส้นไหมบ้านเลี้ยงเองและซื้อจากหมู่บ้านใกล้เคียงหรือเครือข่าย ลักษณะการทอมีการทอที่สม่ำเสมอ และส่วนใหญ่ได้รางวัล มพข. OTOP 3 ดาว 4 ดาว และ 5 ดาวบางกลุ่มบางปี และรางวัลมาตรฐานนกยูงสีน้ำเงิน สีเงิน และสีทองเป็นบางกลุ่ม ที่มาของลวดลายบนพื้นผ้าของจังหวัดชัยภูมิ มาจากอิทธิพลความเชื่อในพุทธศาสนา และสิ่งที่พบเห็นจากสภาพแวดล้อมในชีวิตประจำวัน ซึ่งสามารถจำแนกลวดลายของผ้ามาจากสิ่งต่างๆ ดังนี้

1. ลายที่เกี่ยวกับสัตว์ มักจะถอดแบบมาจากสัตว์ที่รู้จักกันดี ทั้งสัตว์ป่า สัตว์เลี้ยง สัตว์ที่มีพิษ สัตว์ที่สวยงาม สัตว์ที่เป็นอาหาร สัตว์ที่เป็นพาหนะเช่น ลายม้า ลายเสือ ลายนกยูง ลายแมงกอด (แมลงป่อง) ลายแมงมุม ลายขอปลาฟ้า ลายพญานาคหรือลายนาคกนก ลายเงี้ยวปลา ลายขอม้าน้ำ ลายปลาหมึก ฯลฯ

2. ลายที่เกี่ยวข้องกับพืช พืช เป็นสิ่งที่มีความสำคัญมากยิ่งขึ้นในชีวิตประจำวันของคนเราตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน อันเป็นที่มาของลวดลายพันธุ์ไม้นบนเนื้อผ้า เช่น ลายหมากบก (กระบก) ดอกพุดซ้อน ลายดอกแก้ว ลายพิกุล ลายดอกจัน ลายดอกสร้อย ลายต้นสน ลายกลีบมะเฟือง ลายดอกผักทอง ลายกอดตะไค้ และลายเม็ดมะขม ฯลฯ

3. ลายที่เกี่ยวกับเครื่องมือเครื่องใช้และเครื่องประดับ เช่น ลายxonนารี (ขอดักน้ำโบราณของคนโบราณ) ลายxonน้อย (กระบวนดักน้ำที่ทำจากกะลามะพร้าว) ลายคันไถ ลายคูลม เกรียน ลายจีเพชร (ลายโคมแก้ว) ลายฉัตร ลายค้างแหย ลายเชิงเทียน ลายหมี่คันกระเบื้อง ลายกัญแจ บั๊ไข ลายบันไดลิง ลายกระเบื้อง ลายหมี่คันแอก ลายหมี่สายการบิน ลายตะขอ ลายหมี่สายโซ่ ลายหมี่คันธงชาติ ลายหมี่มิงกุฎ ลายขอใหญ่ ลายขอพวง ลายหมี่หน้าต่าง ฯลฯ

4. สายที่เกี่ยวกับสภาพธรรมชาติ เช่น ลายฟองน้ำ ลายดาวล้อมเดือน เป็นต้น

2. ด้านข้อเสนอแนะแนวทางในการสืบสานภูมิปัญญาการทอผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมืองของ จังหวัดชัยภูมิ ซึ่งสามารถดำเนินการ โดยการจัดรวบรวมองค์ความรู้เพื่อพัฒนาเป็นหลักสูตรใน สถานศึกษา และการพัฒนาเป็นศูนย์สาธิตการเรียนรู้ และจำหน่ายผลิตภัณฑ์ พบว่ากลุ่มที่สามารถ พัฒนาเป็นศูนย์สาธิตการเรียนรู้ และจำหน่ายผลิตภัณฑ์ มี 6 กลุ่มได้แก่

- 2.1 กลุ่มศูนย์ศิลปาชีพทุ่งกะมังบ้านหนองหอย อำเภอหนองบัวแดง จังหวัดชัยภูมิ
- 2.2 กลุ่มสตรีสหกรณ์บ้านเขว้าวัฒนา อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ
- 2.3 กลุ่มเครือข่ายทอผ้าตำบลสัมปอ อำเภोजตุรัส จังหวัดชัยภูมิ
- 2.4 กลุ่มทอผ้าไหมบ้านนาวังหมี่ 10 อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ
- 2.5 กลุ่มสตรีทอผ้าไหมบ้านเสี้ยวน้อย อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ
- 2.6 กลุ่มสตรีทอผ้าไหมบ้านไทรงาม อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ

อภิปรายผล

ผลการวิจัยเรื่องคุณค่าอัตลักษณ์ของผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมืองของจังหวัดชัยภูมิ วัดอุปประสงค์ ข้อที่ 1) พบว่าสอดคล้องกับการวิจัยของ Chantachon et al (2009) คุณค่าอัตลักษณ์ศิลปวัฒนธรรม ท้องถิ่นกับการนำมาประยุกต์เป็นผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวเชิง วัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้ การเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจและ การส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมต้องมีการพัฒนารูปแบบของผลิตภัณฑ์ให้โดดเด่น เหมาะกับยุคสมัยในปัจจุบัน และสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ข้อที่ 2) พบว่าการส่งเสริมอาชีพให้กับ คนในท้องถิ่น เพื่อสืบสานภูมิปัญญาไม่ให้สูญหาย มีการสนับสนุนให้มีการจัดตั้งศูนย์สาธิตกระ บวนการผลิต การจัดนิทรรศการและจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์ประเภทต่างๆ ภายในท้องถิ่น เพื่อ เป็นแรงจูงใจและอำนวยความสะดวกด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมให้กับผู้เยี่ยมชม และ สอดคล้องกับการวิจัยของ Research Team of Sisaket Rajabhat University (2011) พบว่าภูมิปัญญา และอัตลักษณ์ผ้าไหมของกลุ่มจังหวัดนครชัยบุรินทร์ โดยการพัฒนาผลิตภัณฑ์ และการออกแบบ ตราสัญลักษณ์ผ้าไหมกลุ่มจังหวัดนครชัยบุรินทร์ ด้านเทคนิควิธีในการมัดหมี่ไหม ควบเส้น

ดีเกลียว ขกดอก และจิต จนกลายเป็นแพรวพรรณที่มีคุณภาพ บรรจงทอและสรรสร้างลวดลายที่มีคุณค่าทางความงาม ความเชื่อ และประโยชน์ใช้สอยอันแฝงไปด้วยภูมิปัญญาอันล้ำค่าของชาติพันธุ์แห่งนครชัยบุรีนทร์อุ่อารยธรรมแห่งใหม่ และสอดคล้องกับการวิจัยของ Thimakhum (2011) พบว่ารูปแบบที่ทอผ้าที่ใช้ทอผ้ายกลำพูนคือ กี่ทอผ้าพื้นเมืองโบราณและกี่ยกผ้าพื้นเมืองประยุกต์ รูปแบบลวดลายดั้งเดิมของผ้ายกลำพูนยังเป็นที่นิยมปัจจุบันคือ ลายดอกพิกุล ส่วนองค์ความรู้กระบวนการทอผ้ายกลำพูนได้แก่ การออกแบบลายกราฟ การกรอไหม การสาวไหม การเข้าห้วม้วน การนำห้วม้วนขึ้นกี่ยก (การสืบหูก) การเก็บตะกอเหยียบ การคัดลายบนเส้นไหม การเก็บตะกอดอก การทอผ้ายก และการทอหน้านาง ขั้นตอนที่ยากที่สุดและซับซ้อนที่สุดในการทอผ้าคือ การคัดลาย ซึ่งปัจจุบันมีผู้เชี่ยวชาญจำนวนลดน้อยลง ผู้คัดลายต้องมีความรู้ทั้งการออกแบบลายกราฟ การสาวไหม การทอผ้ายกและการทอหน้านาง ลักษณะเด่นของผ้ายกลำพูนคือ เนื้อผ้าแน่น สม่่าเสมอ เพราะผู้ทอมีเทคนิคเฉพาะในการทอ และสอดคล้องกับการวิจัยของ Tuanthet (2012) พบว่าชาวบ้านทอผ้าไว้เพื่อจำหน่ายและเพื่อสวมใส่ กระบวนการถ่ายทอดมักเป็นบุคคลในครอบครัวหรือคนใกล้ชิด เป็นการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น ลักษณะของการถ่ายทอดเป็นการปฏิบัติ สาธิตให้ดู อธิบายชี้แนะ กระบวนการขั้นตอนต่างๆ ให้ผู้ได้รับการถ่ายทอดได้เรียนรู้ และได้ปฏิบัติจริงด้วยตนเอง เพื่อที่จะได้มีทักษะความรู้และประสบการณ์ตรงกับตนเอง แต่ขึ้นอยู่กับความตั้งใจ สนใจ อดทน มีปฏิภาณไหวพริบสามารถรับรู้ในสิ่งที่ครูภูมิปัญญาถ่ายทอด นอกจากผู้เรียนรู้มีประสบการณ์ความชำนาญแล้ว ยังเป็นส่วนหนึ่งในการอนุรักษ์สืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมของคนไทยให้ยังคงดำรงอยู่สืบไป และสอดคล้องกับการวิจัยของ Suthirak and Thammarathiwat (2012) พบว่าสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ข้อที่ 2. แนวทางในการอนุรักษ์และสืบสานอัตลักษณ์ตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างยั่งยืนนั้น ควรจัดทำเป็นหลักสูตรการเรียนการสอนในสถานศึกษาของท้องถิ่น จัดทำเป็นฐานข้อมูลในเว็บไซต์ขององค์กรที่เกี่ยวข้องและจัดทำเป็นหนังสือ วิทยุทัศน์ ซีดีเผยแพร่ให้ผู้สนใจ เพื่อเป็นแนวทางการอนุรักษ์และสืบสานอัตลักษณ์ตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน และสอดคล้องกับการวิจัยของ Srijo (2013) พบว่าองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทอผ้าของชุมชนบ้านเนินขามสืบเชื้อสายมาจากลาวเวียงจันทร์ มีความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต ประเพณีวัฒนธรรม ผ้าที่ทอคือผ้ามัดหมี่ ผ้าจิด ผ้าจก ผ้าขาวม้า ส่วนกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของชุมชนในระดับบุคคล

เป็นการถ่ายทอดองค์ความรู้จากแม่สู่ลูก ญาติพี่น้อง จากเพื่อนบ้านใกล้เคียงในลักษณะการถ่ายทอดแบบตัวต่อตัว และสอดคล้องกับการวิจัยของ Lynposarn (2013) พบว่าคุณค่าอัตลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นกับการนำมาประยุกต์เป็นผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น เพื่อเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรม อัตลักษณ์ของผ้าไหมจังหวัดสกลนคร คือ ผ้าไหมมัดหมี่ ผ้าไหมโสร่ง ผ้าไหมลายเกล็ดเต่า สามารถเพิ่มมูลค่าโดยการออกแบบลวดลายให้มีความหลากหลายผสมผสานระหว่างลายเก่ากับลายใหม่ หรือนำลายเก่าที่มีมาแต่เดิมทอสลับลายกัน ก่อให้เกิดเป็นลายใหม่ขึ้น นำผลิตภัณฑ์ ผ้าไหมมาออกแบบตัดเย็บเป็นชุดหรือแปรรูปเป็นเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันหรือเครื่องนุ่มห่มและมีกล่องใส่ผลิตภัณฑ์ที่เป็นเอกลักษณ์ของกลุ่ม มีการส่งเสริมอาชีพให้กับคนรุ่นหลังเพื่อสืบทอดภูมิปัญญาในท้องถิ่นไม่ให้สูญหาย ส่งเสริมและสนับสนุนให้มีศูนย์สาธิตและจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์ต่างๆ ภายในชุมชน และการจัดทำเส้นทางการศึกษาวัฒนธรรมเชิงท่องเที่ยวของผ้าพื้นเมืองที่สำคัญของจังหวัดสกลนคร และสอดคล้องกับการวิจัยของ Natecpayapthis (2014) พบว่าอัตลักษณ์ผ้าทอมือกะเหรี่ยงปกากะญอมีลวดลายการทอที่แฝงคติความเชื่อตามเรื่องเล่าและคำสอน พิธีกรรม วิถีชีวิต จากการวิเคราะห์เปรียบเทียบทฤษฎีอัตลักษณ์และทฤษฎีการบูรณาการโดยใช้ลวดลายทอเป็นสื่อสัญลักษณ์สร้างสรรค์ลวดลายผ้าทอกะเหรี่ยงปกากะญอ บนบรรจุภัณฑ์ที่เพิ่มมูลค่าให้ผลิตภัณฑ์ ผ้าทอมือกะเหรี่ยงปกากะญอสู่เศรษฐกิจชุมชนด้วยต้นทุนทางวัฒนธรรมที่เป็นอัตลักษณ์กะเหรี่ยง และสอดคล้องกับการวิจัยของ Burapajatana (2016) พบว่าที่มาของผ้าทอดินจกแม่แจ่ม ผ้าทอดินจกประเภทผ้าชิ้นที่เป็นเครื่องแต่งกายสตรี ที่มีความโดดเด่นแสดงถึงอัตลักษณ์ของผ้าทอล้านนาโดยลวดลายของผ้าทอดินจกแม่แจ่มมีแนวคิดที่สื่อถึงความเชื่อความศรัทธาในศาสนา กรรมวิธีการผลิตลวดลายใช้วิธีการทอเทคนิคจกแบบดั้งเดิม จกเป็นการทอผ้าโดยการเพิ่มเส้นด้ายพิเศษในเส้นพุ่ง ใช้การจกลายด้วยขนเม่น ไม้ หรือนิ้วมือ ให้เกิดเป็นลายเฉพาะในส่วนที่ต้องการ ผ้าลายจกมีความละเอียดประณีต คงงามด้วยลวดลายและสีสันที่สลับซับซ้อนของการทอ ด้านการอนุรักษ์และพัฒนาผ้าทอดินจกแม่แจ่มให้ใช้ประโยชน์ได้ในปัจจุบันคือ การปรับปรุงแบบให้เข้ากับรสนิยมของคนในปัจจุบัน โดยนำความงามของผ้าทอแม่แจ่มมาใช้ประโยชน์มาประยุกต์ใช้กับการผลิตนำไปใช้ออกแบบเป็นรูปแบบผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ เพื่อเพิ่มทางเลือกให้กับผู้บริโภค และสอดคล้องกับการวิจัยของ Chemsripong and Petmee (2017) พบว่าแนวทางการนำผลิตภัณฑ์ผ้าทอ

มีมาเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจแก่ชุมชน การสร้างรายได้ให้แก่ผู้ผลิตงานและส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่นจังหวัดสกลนคร ศิลปหัตถกรรมของผ้าไหมมัดหมี่ ผ้าไหมหางกระรอก ผ้าไหมพื้นเรียบ ผ้าไหมลายลูกแก้ว ผ้าไหมลายมัดหมี่ผ้าฝ้ายผ้าพื้น ผ้าฝ้ายลายมุก โดยแนวทางในการเพิ่มศักยภาพเพื่อเพิ่มมูลค่าของผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นขึ้นอยู่กับคำแนะนำในการเลือกใช้วัสดุหรือวัตถุดิบที่มีคุณภาพในการผลิต สนับสนุนด้านการออกแบบผลิตภัณฑ์ให้มีความสวยงามสามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างหลากหลายและทันสมัย มีการส่งเสริมอาชีพให้กับคนรุ่นหลังเพื่อสืบทอดภูมิปัญญาในท้องถิ่นไม่ให้สูญหาย ส่งเสริมและสนับสนุนให้มีศูนย์สาธิตและจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์ต่างๆ ภายในชุมชน

สรุปผล

1. คุณค่าอัตลักษณ์ของผ้าไหมมัดหมี่ของจังหวัดชัยภูมิ

คุณค่าอัตลักษณ์ของผ้าไหมมัดหมี่ของจังหวัดชัยภูมิ คุณค่าทางความงาม ความเชื่อ และประโยชน์ใช้สอยอันแฝงไปด้วยภูมิปัญญาอันล้ำค่า ประโยชน์ของผ้าทอลายอัตลักษณ์นอกจากจะเป็นเครื่องนุ่งห่มที่สวยงาม เป็นเอกลักษณ์แล้วยังมีความภูมิใจที่ได้รักษาภูมิปัญญาการทอผ้าไหมมัดหมี่ลายอัตลักษณ์ที่สืบทอดมาตั้งแต่รุ่นปู่ ย่า ตา ยาย ซึ่งองค์ความรู้ภูมิปัญญาการทอผ้าไหมมัดหมี่ประกอบไปด้วย เครื่องมือและอุปกรณ์ที่ใช้ในการทอผ้าไหมมัดหมี่ วิธีการลอกลาย วิธีการมัดลาย วิธีการมัดข้อม วิธีการทอผ้าไหมมัดหมี่ พบว่าลายผ้าไหมที่เป็นลายอัตลักษณ์ของจังหวัดชัยภูมิ มี 17 ลาย คือ 1) ลายขอนารี 2) ลายหมี่คันขอนารี 3) ลายหมี่คันขอน้อย 4) ลายหมี่คันหมี่ข้อ 5) ลายโคมหัว 6) ลายโคมเจ็ด 7) ลายโคมแก้ว 8) ลายขอการบิน 9) ลายขอสนับ 10) ลายตะขอ 11) ลายหมี่คันกระเบื้อง 12) ลายขาเป็ย 13) ลายขอแ่งน 14) ลายค้างแห 15) ลายแมงมุม 16) ลายฟองน้ำ 17) ลายขอนิยม ด้านการให้สีนิยมสีเหลืองจากดินเข สีแดงจากครั่ง สีเขียวต้องอ่อนจากเปลือกเพกา สีดำจากผลมะเกลือ สีชมพูจากมะพร้าวอ่อนและเปลือกจั่วป่า และจากครั่ง สีนํ้าตาลแก่จากจากเปลือกต้นอะหลาง และสีเขียวจาก ใบสบู่เลือด ใบหูกวาง เปลือกเพกาและลื่นฟ้า เป็นต้น วิธีการทอส่วนใหญ่ทอด้วยมือโดยใช้กี่กระตุก ใช้ไหมบ้านเลี้ยงเองและซื้อจากหมู่บ้านใกล้เคียง หรือเครือข่าย ใช้วัตถุดิบการให้สีจากธรรมชาติ มีการทอที่สม่ำเสมอ และส่วนใหญ่ได้รางวัล มพช. OTOP 3 ดาว 4 ดาว

และ 5 คาวบางกลุ่มบางปี และรางวัลมาตรฐานนกยูงสีน้ำเงิน สีเงิน และสีทองเป็นบางกลุ่ม ที่มาของ ลวดลายบนพื้นผ้าของชัยภูมิ มาจากอิทธิพลความเชื่อในพุทธศาสนา ตลอดจนความเชื่อเรื่อง พญานาคในตำนานพุทธศาสนา ก็คือที่มาของลวดลายนาค และสิ่งที่พบเห็นจากสภาพแวดล้อมใน ชีวิตประจำวัน ซึ่งสามารถจำแนกลวดลายของผ้ามาจากสิ่งต่างๆ ดังนี้ 1) ลายที่เกี่ยวกับสัตว์ 2) ลาย ที่เกี่ยวข้องกับพืช 3) ลายที่เกี่ยวกับเครื่องมือเครื่องใช้และเครื่องประดับ 4) ลายที่เกี่ยวกับสภาพ ธรรมชาติ

2. ด้านข้อเสนอแนะในการสืบสานภูมิปัญญาการทอผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมืองของจังหวัด ชัยภูมิ

การสืบสานภูมิปัญญาการทอผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมืองของจังหวัดชัยภูมิ นั้นต้องส่งผลต่อ การเกิดรายได้ของชุมชน และส่งเสริมการสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ ซึ่งสามารถดำเนินการ โดย การจัดรวบรวมองค์ความรู้เพื่อพัฒนาเป็นหลักสูตรในสถานศึกษา และการพัฒนาเป็นศูนย์สาธิต/ เรียนรู้/และจำหน่ายผลิตภัณฑ์ จากการประชุมกลุ่มย่อยและการสัมภาษณ์ประธานกลุ่มเป้าหมาย พบว่ากลุ่มที่สามารถพัฒนาเป็นศูนย์สาธิต/เรียนรู้/และจำหน่ายผลิตภัณฑ์ ได้แก่

- 2.1 กลุ่มศูนย์ศิลปาชีพทุ่งกะมังบ้านหนองหอย อำเภอหนองบัวแดง จังหวัดชัยภูมิ
- 2.2 กลุ่มสตรีสหกรณ์บ้านเขว้าวัฒนา อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ
- 2.3 กลุ่มเครือข่ายทอผ้าตำบลส้มป่อย อำเภอจัตุรัส จังหวัดชัยภูมิ
- 2.4 กลุ่มทอผ้าไหมบ้านนาวังหมู 10 อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ
- 2.5 กลุ่มสตรีทอผ้าไหมบ้านเลี้ยวน้อย อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ
- 2.6 กลุ่มสตรีทอผ้าไหมบ้านไทรงาม อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1. ผลการวิจัยด้านการศึกษาอัตลักษณ์สามารถนำไปใช้ประโยชน์เชิงนโยบาย เพื่อนำไปสู่ การสร้างความตระหนักในการอนุรักษ์สืบสานภูมิปัญญาอันล้ำค่าในการทอผ้าไหมมัดหมี่ลาย อัตลักษณ์ของจังหวัดชัยภูมิสืบไป

2. ผ้าไหมมัดหมี่ลายอัตลักษณ์ของจังหวัดชัยภูมิ ที่เป็นลายโบราณบางลายหาได้ยาก ควรมีการนำลายผ้าโบราณเหล่านั้นจัดทำเป็นคลังข้อมูลเพื่อให้คนรุ่นหลังได้เรียนรู้ และควรปลูกจิตสำนึกในการสืบสานภูมิปัญญาการทอผ้าไหมมัดหมี่ของจังหวัดชัยภูมิ

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรดำเนินการวิจัยศึกษาการนำอัตลักษณ์และภูมิปัญญาการทอผ้าไหมมัดหมี่ของจังหวัดชัยภูมิมาสร้างมูลค่าเพิ่มโดยการจัดเป็นเส้นทางเชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของจังหวัดชัยภูมิ

2. ควรดำเนินการวิจัยแนวทางในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ทั้งทางด้านคุณภาพของผ้าไหมและการแปรรูปผลิตภัณฑ์จากผ้าไหมของผู้ผลิตผ้าไหมของจังหวัดชัยภูมิเพื่อให้ได้ผลิตภัณฑ์ที่มีมาตรฐานและตรงกับความต้องการของผู้บริโภค

3. ควรดำเนินการวิจัยเพื่อพัฒนาเครื่องมือที่ส่งเสริมการตลาดของผู้ผลิตผ้าไหมของจังหวัดชัยภูมิ และของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์จากผ้าไหมของจังหวัดชัยภูมิ

เอกสารอ้างอิง

กมลนัธ ศรีจ้อย. (2556). การสังเคราะห์องค์ความรู้ภูมิปัญญาทอผ้าบ้านเนินขามสู่การเรียนรู้. ค้น

เมื่อวันที่ 26 มิถุนายน 2558 จาก [http://www.teched.rumtt.ac.th/wp-](http://www.teched.rumtt.ac.th/wp-content/uploads/2013/07/กมลนัธ-ศรีจ้อย.pdf)

[content/uploads/2013/07/กมลนัธ-ศรีจ้อย.pdf](http://www.teched.rumtt.ac.th/wp-content/uploads/2013/07/กมลนัธ-ศรีจ้อย.pdf)

กันยารัตน์ พิพัฒน์วัชร. (2546). ผ้าไหมมัดหมี่: หมู่บ้านผ้าไหมไทย. ชัยภูมิ: ชัยภูมิอิงค์เจ็ท.

คณะนักวิจัย มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ. 2554. การศึกษาอัตลักษณ์และสร้างแบรนด์ผ้าไหมกลุ่ม

จังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง(กลุ่มจังหวัดนครชัยบุรีรินทร์). (รายงาน

ผลการวิจัย). ศรีสะเกษ : มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ.

จินตนา ลินโพธิ์ศาล. (2556). คุณค่าอัตลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่นกับการนำมาประยุกต์เป็นผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรม

กรณีศึกษากลุ่มทอผ้าพื้นเมือง จังหวัดสกลนคร. วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร. 5(9)

: 1-16.

- ใจภักดิ์ บุรพเจตนา. (2559). การประยุกต์ลวดลายจากอัตลักษณ์ผ้าทอตีนจกแม่แจ่มเพื่อออกแบบผลิตภัณฑ์สิ่งทอเชิงวัฒนธรรมประเภทของตกแต่งบ้าน. วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร. ฉบับภาษาไทย สาขา มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์และศิลปะ. 9(3) : 1720-1738.
- ณงศ์ณัฐ นทีพ่ายพิศ. (2557). อัตลักษณ์ผ้าทอกะเหรี่ยงปกากะญอ. วารสารการพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต. 2(1) : 113-121.
- ทรงคุณ จันทกร และคณะ. (2552). คุณค่าอัตลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นกับการนำมาประยุกต์เป็นผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลางและภาคใต้. ค้นเมื่อวันที่ 16 สิงหาคม 2557. จาก <http://www.ocac.go.th/userfiles/cultural%20identity-pdf.pdf>
- ทรงพล ต่วนเทศ. (2555). การศึกษาภูมิปัญญาการทอผ้าพื้นเมืองของคนไทยเชื้อสายลาวครั้งในจังหวัด สุพรรณบุรี ชัยนาทและอุทัยธานี. ค้นเมื่อวันที่ 26 มิถุนายน 2558. จาก http://www.thesis.swu.ac.th/swuthesis/Art_Ed/Songphol_T.pdf
- ทศวรรณ ชิมคำและคณะ. (2554). การจัดการความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านล้านนาเรื่อง การทอผ้าฝ้ายลำพูน. ค้นเมื่อวันที่ 26 มิถุนายน 2558 จาก <http://www.jiskku.com/wp-content/uploads/2011/12/02-Tatsawan.pdf>
- บุญช่วย สุทธิรักษ์ และอนนกพงศ์ ธรรมาธิวัฒน์. (2555). รายงานการวิจัยเพื่อพัฒนาครูในจังหวัดเพชรบูรณ์ด้วยภูมิปัญญาการทอผ้าหมัก. ค้นเมื่อวันที่ 16 สิงหาคม 2557 จาก http://research.pcru.ac.th/rdb/pro_data/files/5504002.pdf.
- ประภาศรี ถนอมธรรมและคณะ. (2557). การรักษาอัตลักษณ์ในการทอผ้าไหมมัดหมี่ประดิษฐ์พื้นเมืองของจังหวัดชัยภูมิ. (รายงานผลการวิจัย). ชัยภูมิ : มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ.
- ประภาศรี ถนอมธรรมและคณะ. (2561). คุณค่าอัตลักษณ์และการเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจของผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมืองของจังหวัดชัยภูมิ. (รายงานผลการวิจัย). ชัยภูมิ : มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ.

สุจินดา เจียมศรีพงษ์ และปิยวัน เพชรหมี. (2560). การสร้างมูลค่าเพิ่มของผลิตภัณฑ์จากภูมิปัญญาท้องถิ่น : กรณี ศึกษาผ้าทอโบราณ. *วารสารเพื่อวิจัยเพื่อพัฒนาชุมชน(มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์)*. 10(4) : 62-85.

Translated Thai References

- Burapajatana, J. (2016). Applying patterns form identity of Jok woven textiles of Mae Jam to design of cultural textile products for home decoration. *Journal of Silpakorn University. Thai version in Humanities and Social Sciences and Arts*. 9(3), pp. 1720-1738. [in Thai]
- Chantachon, S. et al. (2009). *Cultural Identity and local art values and application of local products for economic and cultural tourism value added of the northeast the central, and the south of Thailand*. Retrieved on 16 August 2014 from <http://www.ocac.go.th/userfiles/cultural%20identity-pdf.pdf> [in Thai]
- Chemsripong, S. & Petmee, P. (2017). Creating value added products from local wisdom: A case study of the ancient cloth. *Journal of Community Development Research (Humanities and Social Science) 2017*. 10(4), pp. 62-85. [in Thai]
- Lynposarn, J. (2013). A value of local a stand culture identity and adaptation to make local product for adding cost in and cultural tourism: Case study of local weaving group in Sakon Nakonn province. *Sakon Nakonn Rajabhat University Journal*. 5(9), pp. 1-16. [in Thai]
- Nateepayapthis, N. (2014). The Unique Identities of Pga K'nyau Hand Woven Textiles. *Journal of Community development and Quality of Life*. 2(1): pp.113-121. [in Thai]
- Pipattvatchara, K. (2003). *Mud Mee Silk: Thai Silk Village*. Chaiphaphum : Chaiphaphuminkjet. [in Thai]

- Research Team of Sisaket Rajabhat University. (2011). *Identification and Silk Branding in Lower Northeastern Provinces (Nakhon Chai Burin Province)*. (Research Report). Srisaket : Srisaket Rajabhat University. [in Thai]
- Srijoi, K. (2013). *Knowledge synthesis from weaving cloth wisdom of Bannueankham through learning*. Retrieved on 26 June 2015 from <http://www.teched.rumtt.ac.th/wp-content/uploads/2013/07/kamonnatt-srijoi.pdf> [in Thai]
- Suthirak, B. & Thammarathiwat, A. (2012). *Research-based teacher of Phetchabun province development project using regional knowledge and wisdom: Cotton finger weaving*. Retrieved on 16 August 2014 from http://research.pcru.ac.th/rdb/pro_data/files/5504002.pdf [in Thai]
- Thanomtham, P. (2014). *Maintaining the identity of the Mud Mee silk in Chaiyaphum Province*. (Research Report). Chaiyaphum: Chaiyaphum Rajaphat University. [in Thai]
- Thanomtham, P. (2018). *The value of cultural identity and economic value of local Mud Mee Silk in Chaiyaphum Province*. (Research Report). Chaiyaphum : Chaiyaphum Rajaphat University. [in Thai]
- Thimakhum, T. (2011). *Knowledge management of Lanna local wisdom concerning Pha Yok Lamphun weaving*. Retrieved on 26 June 2015 from <http://www.jiskku.com/wp-content/uploads/2011/12/02-Tatsawan.pdf> [in Thai]
- Tuanthet, S. (2012). *A study of Thai local wisdom in native fabrics focused on the ethnic Lao-Khrang in Suphanburi Chainard and Uthaithani*. Retrieved on 26 June 2015 from http://www.thesis.swu.ac.th/swuthesis/Art_Ed/Songphol_T.pdf [in Thai]

ผู้เขียน

นางสาวประภาศรี ถนอมธรรม

ปริญญาโท หลักสูตรวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (วทม.) สาขาเศรษฐศาสตร์เกษตร
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

อาจารย์ประจำคณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ

โทรศัพท์: 081-6252495 อีเมล: praphasri@hotmail.com

Author

Miss Praphasri Thanomtham

Master of Science (Agricultural Economics), Kasetsart University

Lecturer of Business Administration School, Chaiyaphum Rajabhat University

Tel: 081-6252495 E-mail : praphasri@hotmail.com

